Att översätta faktaböcker för barn

Om textuell, interpersonell och innehållslig anpassning

Av MARI MOSSBERG

Abstract

Mossberg, Mari, mari.mossberg@nordlund.lu.se, Senior Lecturer, Centre for Languages and Literature, Lund University: "Translating information books for children. On textual, interpersonal and ideational alterations". *Språk och stil* NF 30, pp. 235–264.

Research on children's literature mainly involves literary texts. This article focuses on the under-researched genre of information books, and analyses the Swedish translation of a French information book intended for children aged 4–7. The source and target texts are studied from a Hallidayan perspective by situating the texts in their respective contexts of situation and culture, and comparing their textual, interpersonal and ideational properties. The analysis reveals that significant alterations have been made in the Swedish target text to simplify linguistic complexity. On the interpersonal level, the implied child and adult voices are on a more equal footing in the Swedish translation, and the Swedish child is more often invited to engage with the text. In addition, a number of changes have been made to the ideational structure to adjust the target text to Swedish social and historical conditions, as well as to Swedish ideology, most notably passages related to gender.

Keywords: translation, information books, informational books, non-fiction, children, ideology, Swedish, French.

Faktaböcker för barn och ungdomar utgör idag en stor och växande andel av barnboksmarknaden, i Sverige såväl som internationellt (se t.ex. Freeman 2005 s. 401). Enligt statistik från Svenska barnboksinstitutet (2019 s. 5) uppgick antalet utgivna barn- och ungdomsböcker i Sverige till totalt 2 308 titlar år 2018. Av dessa var flest kategoriserade som bilderböcker (ca 37 % av alla titlar), men på andra plats kom kategorin faktaböcker för barn och ungdomar med 413 titlar (ca 18 %) (Svenska barnboksinstitutet 2019 s. 34).

Det finns förmodligen flera förklaringar till den ökade utgivningen av faktaböcker, men den tekniska utvecklingen har sannolikt varit en starkt bidragande orsak. Under de senaste årtiondena har det blivit möjligt att till en allt lägre kostnad trycka böcker med förbättrad bildkvalitet och mer avancerad formgivning (Warnqvist 2016 s. 434), en utveckling som säkert gynnat faktaboksutgiv-

ningen eftersom denna typ av barnböcker ofta innehåller mycket bildmaterial. Och kanske är det just genrens alltmer visuella inriktning som gör att den blivit så tilltalande. Idag är barn vana vid att ta in information och underhållning via filmer och annat bildmaterial, och då ligger faktabokens spännande bilder rätt i tiden. Ytterligare en igenkänningsfaktor kan vara att många av dessa böcker har en layout som påminner om en webbsida, där blicken kan vandra mellan bilder, faktarutor, löptext och utklippt text. Kopplingen till internets välkända värld förstärks ännu mer om faktaboken kompletteras av webbmateriel i form av filmer, spel eller annat extramateriel.

Även om det inte finns något säkerställt samband mellan en ökad titelutgivning och en växande popularitet är det mycket troligt att det stora antalet titlar är en följd av att fler fått upp ögonen för faktabokens potential. Förutom att dessa böcker förmedlar ämneskunskaper och väcker barns nyfikenhet på omvärlden kan de spela en viktig roll som komplement till den skönlitterära läsningen. Alla barn har inte lika lätt för att ryckas med av fiktiva historier om påhittade karaktärer och deras äventyr, och då kan faktaböcker fungera som en alternativ ingång till berikande läsupplevelser. Och omvänt kan barn som redan har upptäckt tjusningen med skönlitteratur ha ett stort utbyte av att vidga sina vyer. I faktaböcker får barn möta helt andra texttyper än de narrativa och komma till insikt om att en text kan formuleras och brukas på många olika sätt. Samtidigt som deras omvärldskunskap växer får de möta nya textmönster och utöka sitt ordförråd inom en mängd nya områden. Dessa tidiga erfarenheter kan säkert bidra till att barn får en bättre grund att stå på inför mötet med skolans informerande, förklarande och utredande texttyper.

Med tanke på den omfattande faktaboksutgivningen och genrens rika möjligheter att stimulera barns utveckling, är det förvånande att faktaböcker för barn får så lite uppmärksamhet inom barnboksforskningen (jfr Ramage 2006 s. 288). Om genren över huvud taget nämns i mer vetenskapliga sammanhang är det främst för att teckna dess historiska utveckling och imponerande bredd (t.ex. Stybe 1981, Giblin 2000, Bader 2011) eller diskutera hur den kan användas som komplement i undervisningen (t.ex. Mallett 1999). Mer ingående analyser av faktaböckernas språkliga och innehållsliga drag är svåra att finna, i alla fall i en svensk kontext.

Även inom den översättningsvetenskapliga forskningen har intresset för faktaböcker varit svalt (jfr Alvstad 2019 s. 176). Så gott som all forskning om barnboksöversättning har hittills varit inriktad på skönlitteratur. Men där har det i gengäld funnits ett livligt intresse under de senaste decennierna. Den svenske barnboksforskaren Göte Klingbergs bok *Children's fiction in the*

hands of the translators från 1986 har närmast blivit en klassiker på området och innehåller en rad handfasta rekommendationer om hur skönlitterära barnböcker bör översättas. Hans huvudsakliga råd kan sammanfattas med följande ord:

In principle the source text must have the priority, and cultural context adaptation ought to be the exception rather than the rule. At all events it should always be borne in mind that the source text is to be manipulated as little as possible. (Klingberg 1986 s. 17)

Klingberg tog alltså kraftfullt parti för en respektfull och varsam översättning av den skönlitterära barnboken och menade att den skulle anpassas så lite som möjligt till målspråkskulturen. Vad gäller språket i översättningar framhöll han (s. 63–67) i samma anda att översättaren ska sträva efter att uppnå samma svårighetsnivå som i källtexten, och framför allt inte införa några nya språkliga hinder. Det finns inga systematiska undersökningar av hur skönlitterära barnböcker brukar översättas till svenska, men med tanke på den stora respekt som genren numera åtnjuter på den svenska bokmarknaden (jfr Alvstad 2019 s. 173) har nog Klingbergs rekommendationer i hög grad följts av de svenska barnboksöversättarna. Det är i alla fall svårt att tänka sig att omfattande tillägg, strykningar eller omskrivningar skulle kunna gå obemärkta förbi, åtminstone inte vid översättning av internationellt erkända barnboksförfattare, det vill säga de som skriver det som skulle kunna betecknas som barnbokens högprestigelitteratur.

Vad gäller synen på översättningen av faktaböcker är situationen mer oklar. Med få undantag (t.ex. den engelske författaren Terry Deary som skrivit den humoristiska faktaserien *Horrible Histories*) är författarna till dessa böcker okända, både i Sverige och i sina hemländer. Till viss del kan denna anonymitet bero på att faktaböcker för barn ofta är resultatet av ett lagarbete som involverat flera personer med olika roller (författare, tecknare, ämnesexperter, redaktörer, formgivare), så att det blir svårare att avgöra vilket inflytande författaren haft i textskapandet. Det är nog också så att författarens roll tenderar att tonas ned ytterligare i de faktaböcker där det visuella intrycket spelar en framträdande roll. Allt detta sammantaget gör att det är en öppen fråga hur faktaboksförfattare uppfattas av översättare och andra tongivande aktörer på den svenska bokmarknaden. Ser man dem som auktoritativa författare som måste respekteras och översättas imitativt och källtextnära? Eller uppfattar man det som att de inte äger sin text på samma sätt som skönlitterära författare, så att faktatexten kan översättas funktionellt och anpassas till en svensk kulturkontext (för en diskussion av imitativ och funktionell översättning, se t.ex. Lundquist 2007 s. 36–43)?

Det är mot bakgrund av denna kunskapslucka som den här studien ska ses. Vad händer med en lite styvmoderligt behandlad genre, som faktaböcker för barn, när den överförs från en kulturkontext till en annan? Vilka textuella, interpersonella och innehållsliga anpassningar görs? Och vad händer med de kulturella och ideologiska inslagen i källtexten? Självklart skulle det behövas ett stort material för att få en heltäckande bild av en hel genre. Den här studien ska bara uppfattas som en fallstudie, där jag på grundval av en enda översättning vill visa hur en faktaboksöversättning kan gestalta sig. Det material som analyseras är den svenska översättningen av en fransk faktabok för barn, nämligen *Mon premier Larousse des Comment ?* av Laure Cambournac och Françoise de Guibert (2004), översatt till svenska av Niels Halkjær under titeln *Stora frågeboken* (2011).

Mon premier Larousse des Comment ? tar upp ett ämnesområde i taget och är därför tematiskt disponerad utan några narrativa inslag. Den skiljer sig avsevärt från skönlitterära texter genom att den har fokus på ett sakligt innehåll och inte är ämnad att anlägga en viss individs personliga syn på ämnet. Därför är författarna aldrig synliga i texten i form av ett *jag* eller *vi*, utan alla fakta presenteras på ett distanserat och opersonligt sätt. Men ingen text är helt neutral. Även så kallade »objektiva fakta» måste väljas ut och presenteras ur ett visst perspektiv. I detta fall blir perspektivet ett slags allmänhetens perspektiv genom att texterna speglar de kollektiva åsikter, föreställningar och förgivettaganden som generellt råder i Frankrike och Sverige idag. Detta i sin tur leder fram till den övergripande frågan för den här studien: Vad kan en översättning avslöja om den franska och den svenska synen på barns lärande och socialisering?

Innan jag går in på själva undersökningen ska jag med avstamp i barnboks-forskningen diskutera några aspekter med särskild relevans för översättningen av faktaböcker för barn.

1 Vad utmärker en lyckad översättning av en faktabok för barn?

Även om alla barnböcker är olika och genrerna skiljer sig åt finns det åtminstone en sak som alltid brukar framhållas i barnboks-forskningen: vikten av att sätta barnet och barnets behov i centrum (om barnperspektivet, se Lathey 2016 s. 15–34, Nikolajeva 2017 s. 17 ff.). Oittinen (2000 s. 12, 41 ff.) uttrycker

det som att barnboksöversättning handlar om två grundläggande frågor: För vem översätts texten, och i vilket syfte?

Den första frågan är komplicerad vid faktaboksöversättning. Barn är en bred målgrupp med en stor språklig, kognitiv och kunskapsmässig spännvidd. Det underlättar förstås om översättaren kan ha en viss åldersgrupp i åtanke vid den språkliga och innehållsliga mottagaranpassningen, men även barn i samma ålder kan ha kommit mycket olika långt i sin utveckling. Dessutom kan det ämnesmässiga innehållet i en faktabok förstås på flera olika plan, från mycket ytlig förståelse till fullständig förståelse av komplicerade samband. Det gör att en faktabok i många fall kan rikta sig till olika åldersgrupper samtidigt, och ibland till och med till vuxna. Att avgöra hur denna målgruppsanpassning ska utformas på det nya språket kräver inte bara gedigna ämnes- och språkkunskaper utan säkert också en stor inlevelseförmåga.

Vid en första anblick kan den andra frågan, i vilket syfte texten ska översättas, te sig lättare att besvara: faktaböcker översätts för att informera och vidga barns omvärldskunskap. Men som visas i en undersökning av Roswall & Westerberg (2006 s. 52 ff.) läser barn faktaböcker av många olika skäl, precis som vuxna kan ha olika anledningar till att läsa populärvetenskap. I vissa fall styrs de av nyttofunktionen och läser för att inhämta specialkunskaper för sitt skolarbete eller för att de har ett praktiskt behov av att lära sig mer om ett visst ämnesområde (t.ex. hur man sköter ett husdjur eller hur man blir bra på fotboll), men i minst lika hög grad läser barn faktaböcker som ren nöjesläsning för att de är intresserade eller fascinerade av ett ämne. Faktaboken kan alltså sägas fylla många olika funktioner, vilket säkert försvårar översättarens uppgift ytterligare.

Om diskussionen om barnperspektivet kan appliceras på översättningen av alla typer av barnböcker finns det en aspekt som särskilt rör faktaböcker, och det är kravet att förmedla korrekt och saklig information. Ifall det kravet inte är uppfyllt skulle man knappast kunna tala om en faktabok. Vid en första anblick kan det tyckas okomplicerat att överföra ett faktainnehåll från ett språk till ett annat, men i praktiken uppstår många problem om man samtidigt ska ta hänsyn till att mottagaren är ett litet barn. Ett exempel på hur svår denna avvägning kan vara är följande passage:

Fransk text: Pourquoi les escargots rentrent souvent dans leur coquille ?
Leurs coquilles leur servent d'abri. Ils rentrent complètement à l'intérieur dès qu'ils sont en danger, quand il fait trop froid ou trop chaud. (Cambournac & de Guibert *Mon premier Larousse des Pourquoi ?* 2013 [2003] s. 84)

Direktöversättning: [Varför går sniglarna ofta in i sitt skal?]

Deras skal tjänar som skydd. De går in helt och hållet så snart de är i fara, när det är för kallt eller för varmt.]

Svensk text: Varför kryper snäckor så ofta in i sina skal?

Snigel brukar vi säga även när den har skal, men det heter snäcka. Skalet är snäckans hus och skydd. (Cambournac & de Guibert *Stora varförboken* 2007 s. 84)

Översättningen är här vetenskapligt helt korrekt. Men i dagligt tal använder vi ofta ordet *snigel* även om djuret har skal, och vi har exempelvis barnvisan *Lilla snigel, akta dig* som brukar illustreras med en snäcka med yttre skal. Det uppstår därmed en konflikt i den svenska texten mellan det vetenskapliga språket och vardagsspråket som barnet först kommer i kontakt med. Här har man löst problemet genom att prioritera vetenskaplig korrekthet framför mottagaranpassning i den inledande frågan och därefter gett en förklaring, vilket eventuellt skulle kunna verka förvirrande ur ett litet barns perspektiv. Nikolajeva (1997) sammanfattar svårigheterna med att balansera mottagaranpassningen mot faktagenrens krav på följande sätt (s. 11):

The main problem is adapting the level of information to the perceptive ability of the child, making the information comprehensible, addressing different ages, and so on, without losing the accuracy and objectivity inherent to the concept of non-fiction. It has been pointed out that non-fiction, too, can be ideologically and culturally biased.

Visserligen uttalar sig Nikolajeva inte här om översättning, men hennes ord kan mycket väl sägas gälla även i detta sammanhang. Som framgår av citatet räcker det inte med att mottagaranpassa texten och vara faktagenren trogen utan översättaren måste dessutom kunna värdera informationens sanningshalt och vara i stånd att upptäcka eventuella ideologiska och kulturella vinklingar.

Men för att en faktabok verkligen ska bli läst och inte bara bli föremål för ytligt bläddrande räcker det inte med en korrekt och genomtänkt översättning: texten måste också kunna väcka intresse och engagemang hos läsaren. I motsats till den påtvingade läsningen av skolans läroböcker läser barn faktaböcker av fri vilja, och då måste det kännas lustfyllt. Som framgår av Roswalls & Westerbergs (2006) undersökning är just det personliga intresset en av de största drivkrafterna bakom barns val att läsa faktaböcker. Ford uttrycker det så här i sin artikel »What makes a good space book?» (2011 s. 28):

The vastness of the universe, explored and unexplored, presents possibilities for all of us to imagine new and different (and perhaps better) worlds, technological feats, and ourselves as active participants in the quest for knowledge beyond our own planet. A good space book captures this melding of anticipation and discovery that lies at the heart of space exploration.

Ford menar alltså att en lyckad faktabok om rymden inte får lämna sina läsare oberörda utan den ska stimulera till upptäckarglädje och fascination för universums gåtor. Som om inte det var nog, ska mottagaren helst också känna sig inbjuden att aktivt delta (»active participants») i sökandet efter ny kunskap. Det senare är en tanke som utvecklas och fördjupas till en hel teori i Sanders bok *A literature of questions* (2018 s. 12, författarens kursivering):

The theory of nonfiction that I am illustrating is one that looks for where a text is willing to invite its readers to dialogue, to negotiation, to the testing of information, to *critical engagement*, and where it is not.

Sanders ger i sin bok rika exempel på hur faktaböcker för barn kan främja en nyfiken och faktakritisk dialog, eller tvärtom sätta käppar i hjulet för den typen av kommunikation genom att framställa fakta som ovedersägliga och fastlagda en gång för alla. För att nå fram till sina unga läsare menar Sanders att texten med fördel kan innehålla passager som ger utrymme för vad han kallar *critical engagement*, det vill säga aktiv läsning och kritiskt tänkande. Om man applicerar Sanders resonemang på översättning kan man säga att det är lämpligt att översättaren är uppmärksam på källtextens ingångar till *critical engagement* och försöker förmedla dem på ett sätt som passar den nya målgruppen. Och om texten saknar dessa ingångar och andra intresseväckande inslag men ändå ska översättas, bör översättaren ta ställning till hur detta problem ska lösas och eventuellt kompensera för det. Men även här finns det fällor som man riskerar att falla i. Som exempelvis Zarnowski & Turkel (2013) påpekar är det många faktaböcker som framställer vetenskapliga upptäckter som mer spektakulära än de i själva verket var och att detta kan leda till felaktiga föreställningar om hur vetenskapliga upptäckter går till, hur ny kunskap växer fram och hur den ska uppfattas. Zarnowski & Turkel betonar därför att intresset och engagemanget måste skapas på ett välavvägt sätt så att texten speglar en realistisk syn på kunskap, forskning och lärande. Att uppnå detta, och samtidigt fånga sina läsare i *critical engagement*, är förstås en stor utmaning, fullt i nivå med de svårigheter en översättare möter vid översättningen av populärvetenskap för vuxna.

Utöver de aspekter som tagits upp ovan skulle man förstås kunna nämna en rad extratextuella faktorer som påverkar översättningen av en faktabok, såsom hur texten samspelar med bildmaterialet och hur textutrymmet på sidan utnyttjas, men detta kommer jag inte att fördjupa mig i här. I den här studien är det istället den franska källtexten och dess svenska översättning som står i fokus, och i den analysen kommer ovanstående aspekter att beaktas.

2 Analysmodell

Min analys utgår från den modell för brukstextanalys som presenteras i Hellspong & Ledins bok *Vägar genom texten* (1997). Dessa författare grundar sig i sin tur på Hallidays funktionella grammatik när de utgår från antagandet att alla texter består av tre komponenter som i tät samverkan bygger upp en text (se t.ex. Halliday & Hasan 1976 s. 26 ff.): den ideationella, den interpersonella och den textuella strukturen. För enkelhets skull kommer jag fortsättningsvis att kalla den ideationella strukturen för *inhållslig*. Denna struktur hänför sig till det innehåll som texten vill kommunicera till sina läsare och vilket perspektiv som anläggs på ämnet. Den interpersonella strukturen har att göra med hur textens sändare samspelar med mottagaren genom tilltal, språkhandlingar och andra sociala strategier samt vilken attityd sändaren intar till textens innehåll. Den tredje strukturen slutligen – den textuella – relaterar till textens form. Här ingår sådant som textens lexikogrammatik, textbindning och komposition.

Dessa tre strukturer är i sin tur inbäddade i en situationskontext som på ett mer övergripande plan inverkar på alla innehållsliga, interpersonella och textuella val som görs i texten (Hellspong & Ledin 1997 s. 50 ff.). Situationskontexten, det vill säga det sociala sammanhang där texten tillkommit, utgörs i denna studie av förlagsverksamheten och de spelregler som råder på barnboksmarknaden. Mer specifikt påverkas den av vilka instruktioner som givits av förlaget vid utformningen av den franska och den svenska texten och av hur källtextförfattare och översättare uppfattar sitt uppdrag i den aktuella situationen. Situationskontexten kan därmed sägas ha en avgörande inverkan på hur översättaren förhåller sig till källtexten under översättningsarbetet, i synnerhet huruvida översättaren väljer att översätta förhållandevis källtextnära och imitativt eller föredrar en mer funktionell översättningsstrategi.

Ett steg utanför situationskontexten finns den övergripande kulturkontexten, det vill säga de tankar, värderingar och kulturella mönster som präglar källtextkulturen och målspråkskulturen (Hellspong & Ledin 1997 s. 58–60). I den här undersökningen är därför kultur och ideologi nyckelbegrepp. Dessa begrepp går dock oftast in i varandra, så när jag senare i analysen talar om kulturkontext är det en samlingsbeteckning för både kultur och ideologi.

Genom mitt fokus på texternas kultur och ideologi kan man säga att studien tangerar det forskningsfält som öppnade sig i och med *the cultural turn* inom översättningsvetenskapen (Hatim & Munday 2004 s. 102). Enligt denna forskningsinriktning kan alla texter betraktas som kulturellt, politiskt och ideolo-

giskt vinklade i den meningen att en text alltid anlägger ett visst perspektiv på sitt ämne. En ofta citerad definition i detta sammanhang är att ideologi omfattar »the tacit assumptions, beliefs and value systems which are shared collectively by social groups» (Hatim & Munday 2004 s. 102; se även Fawcett & Munday 2009 s. 137). Ideologi är med andra ord kollektiva föreställningar som stöds av inflytelserika grupper och samhällsbärande institutioner i ett samhälle, till exempel myndigheter, skola och medicinsk expertis. Inom översättningsvetenskapen har texters ideologiska innehåll studerats genom jämförelser av källtexter och måltexter i syfte att frilägga ideologiska förskjutningar som skett vid översättningen. Framför allt har forskarna utgått från feministiska och postkoloniala perspektiv och bland annat visat hur översättarens val kan framhäva eller tona ned ideologiska aspekter i källtexten, beroende på i vilken tid och i vilken ideologisk och kulturell kontext översättningen tillkommit. Grundläggande för alla dessa analyser är att den ideologiska vinklingen kan kopplas till maktförhållanden (Hatim & Munday 2004 s. 103 ff.), och detta är något som i hög grad är aktuellt även i den här undersökningen. I detta fall kan man säga att maktförhållandet gäller barns underordning i förhållande till vuxna (om barnlitteratur och makt, se t.ex. O’Sullivan 2005 s. 81 ff., Nikolajeva 2017 s. 26 ff., Sanders 2018 s. 229 ff.) och barns brist på inflytande över de texter de möter, vad gäller både faktaurval och perspektiv. Det asymmetriska maktförhållandet i kombination med barns bristande erfarenhet gör att barn har mycket svårt att värja sig mot texters ideologiska påverkan. Kanske är denna maktutövning extra försätlig i faktaböcker, eftersom det bland både barn och högläsande vuxna kan finnas en stark tilltro till att informationen i faktaböcker alltid är saklig och objektiv och att faktaöversättningar är en exakt återgivning av källtexten.

3 Material

Den franska källtext som ligger till grund för undersökningen, *Mon premier Larousse des Comment ?* (2004), är en del av en större bokserie med minst 40 titlar, som ges ut av det välkända franska förlaget Larousse. Genom att låta alla böcker i bokserien ha en titel som inleds med *Mon premier Larousse* (’Min första Larousse’) kan förlaget anspela på sin mer än 150 år gamla historia och sitt goda renommé som utgivare av framför allt ordböcker och uppslagsverk. Titeln *Mon premier Larousse des Comment ?* var av allt att döma en försälj-

ningssuccé i såväl Frankrike som utomlands, eftersom den givits ut minst tre gånger på franska (2004, 2009 och 2013) och översatts till många olika språk, däribland svenska, engelska, nederländska, koreanska, spanska och portugisiska. Boken är indelad i åtta olika ämnesområden (historia, människokroppen, växter och djur, astronomi, framtiden osv.) som kan antas intressera ett barn i förskoleåldern (4–7 år enligt bokryggen). Varje ämnesområde är i sin tur indelat i ett antal frågor, oftast 3–4 per sida, följt av ett svar och en ofta humoristisk illustration, och med jämna mellanrum dyker det upp en liten faktaruta i ena hörnet med tilläggsinformation. I såväl den franska som den svenska textversionen är det svårt att hitta källtextförfattarnas namn. På bokens insida hittar man först en lång lista med namnen på de 16 bokillustratörerna tillsammans med en färgglad djurbild, och inte förrän längre ner nämns författarnamnen, Laure Cambournac och Françoise de Guibert, under titeln »redaktion». På franska hamnar författarnamnen dessutom i nivå med den vetenskaplige rådgivaren.

Den svenska översättningen, *Stora frågeboken*, är gjord av Niels Halkjær (2011) som av Libriskatalogen¹ att döma är en rutinerad översättare. I en skriftlig mejlväxling år 2018 anger Larousse-seriens svenska redaktörer Sofia Hahr och Suzanne Öhman att Rabén & Sjögren satte den primära målgruppen för bokserien till åldersgruppen 3–6 år. Redaktörerna skriver vidare att förlaget hade en uttalad ambition att förenkla språket eftersom man inte trodde att svenska barn kommit lika långt i sin skriftspråsutveckling som franska barn i motsvarande ålder. Hahr & Öhman förklarar detta med att den franska förskolan präglas av mer formell undervisning än den svenska, där det istället är leken som står i centrum.² De gjorde därför bedömningen att det var viktigt att inte ligga för nära det franska originalet utan anpassa både språk och innehåll efter svenska barns begreppsvärld.

4 Analys av textmaterialet

I det följande kommer jag att beskriva de viktigaste förändringarna som skett vid överföringen av källtexten från franska till svenska, först på ett övergri-

¹ libris.kb.se.

² Man finner starkt stöd för detta antagande om man jämför Sveriges *Läroplan för förskolan Lpfö 18* (2019) med dess franska motsvarighet, *Programme d'enseignement de l'école maternelle* (2015).

pande plan och därefter alltmer detaljerat på ett textuellt, interpersonellt och innehållsligt plan. Även om det är omöjligt att i varje enskilt fall veta varför det finns avvikelser mellan källtext och måltext vill jag peka på ett antal återkommande skillnader som skulle kunna hänföras till olika syn på barns lärande och socialisering i den franska och den svenska kulturen.

I alla citerade exempel kommer den franska källtexten att följas av en ordagrann översättning inom hakparenteser. Eftersom den svenska och den franska textversionen har samma sidnumrering kommer jag enbart att hänvisa till de svenska sidorna i materialet och namnge materialet *Frågeboken*.

4.1 Paratexterna

Den franska och den svenska utgåvans bokomslag avviker från varandra på flera punkter. På det franska omslagets framsida framhävs starkt kopplingen till det franska prestigeförlaget Larousse genom att namnet står överst på sidan i stora, fetstilt bokstäver. På det svenska omslagets framsida ser man inget motsvarande, trots att Rabén & Sjögren är en känd utgivare av kvalitetslitteratur i en svensk kulturkontext. Inte heller den svenska titeln, *Stora frågeboken*, ger några särskilda associationer, utan man köper en faktabok vilken som helst. En annan aspekt är att det finns fler och mindre bilder på den franska versionens framsida och att dessa bilder varvas med ett antal frågor hämtade direkt ur boken. Den svenska bokens framsida har färre och jämförelsevis större bilder och ingen text alls. Man kan därför ana att den franska framsidan i högre grad vänder sig till en vuxen som väljer böcker till ett barn, medan den svenska snarare ska tilltala ett barn som själv plockar boken från hyllan.

Även böckernas baksida skiljer sig åt. I den franska versionen påminns man än en gång om att man har en Laroussebok i sin hand och att det finns fler böcker i bokserien. Därefter kommer tre abstrakta frågor utan tydlig koppling till ett visst ämne, följt av en lång och retoriskt uppbyggd nominalfras, där barnet omtalas som om det inte vore närvarande:

(1) Comment ça marche ? Comment c'est fait ? Comment c'était avant ? ...
Les innombrables questions que posent les enfants à l'âge où tout les intéresse, où ils veulent tout savoir, tout découvrir, tout comprendre. (Frågeboken, baksidan)

[Hur fungerar det? Hur är det gjort? Hur var det tidigare? ...
De oräknliga frågorna som barnen ställer i den ålder då allt intresserar dem, då de vill veta allt, upptäcka allt, förstå allt.]

Längre ner på den franska baksidan får man veta att boken är uppdelad i ett antal ämnesområden som preciseras, och att den har dispositionen »en fråga: ett svar». Man kan vidare läsa att teckningarna är *amusants* ('roliga') och bilderna stora för att det ska vara lättare att förstå. Denna beskrivning av boken är ganska opersonlig och verkar enbart vara tänkt som information riktad till en vuxen om bokens upplägg. Även den svenska baksidestexten vänder sig i första hand till en vuxen, men här är baksidestexten mer personlig och konkret. Den inleds med tre specifika frågor som ett barn mycket väl skulle ha kunnat ställa och följs av en mer säljande text:

(2) Hur vet man att det funnits dinosaurier? Vad gör en kung? Och var kommer egentligen mardrömmar från? Barn vill veta! I Stora Frågeboken finns 288 frågor om allt möjligt, och lika många lättillgängliga förklaringar. Med sina humoristiska bilder, enkla texter och spännande fakta är det här en bok som är både innehållsrik och rolig för alla vetgiriga barn. (Frågeboken, baksidan)

Första meningen efter de tre frågorna är ett kort utrop som blir en uppmaning till den vuxne att tillfredsställa barnets nyfikenhet. I utropet är också underförstått att barn är aktiva kunskapssökare: de ställer frågor och tar reda på saker. Ämnesområdena anges inte exakt (»288 frågor om allt möjligt») utan istället betonas bokens positiva aspekter genom en rad värderande adjektiv: *lättillgängliga*, *humoristiska*, *enkla*, *spännande*, *innehållsrik* och *rolig*. Härigenom lägger den svenska baksidestexten i större utsträckning än den franska vikt vid enkelheten och lekfullheten, samtidigt som det vetgiriga och aktivt sökande barnet framhävs tydligare. Längre ner på bokomslagets baksidestext får man veta att texterna är »korta», frågorna »nyfikna och kluriga» och bilderna »detaljrika och roliga». Man vill alltså att den svenska versionen i första hand ska framstå som rolig och lättillgänglig och utgå från barnets aktiva kunskapssökande, medan den franska versionen lägger större vikt vid bokens faktainnehåll och upplägg och underförstår att vuxna ska vägleda barn. Just synen på barn–vuxenrelationen och barnets aktiva deltagande är en genomgående skillnad mellan de båda textversionerna som vi har anledning att återkomma till.

4.2 Textuell struktur

Även om varje sida i *Mon premier Larousse des Comment ?* har samma övergripande disposition har de franska textförfattarna skapat en mycket varierad och språkligt genomtänkt text. Alla aspekter av den textuella strukturen, så-

som lexikogrammatik, textbindning och komposition, är i själva verket så genomarbetade att man får intrycket att de franska barnen ska utvecklas språkligt lika mycket som kunskapsmässigt när de lyssnar till eller läser boken. Texten präglas genomgående av en utpräglat skriftspråklig syntax med ett stort antal satsförkortningar (t.ex. *gérondif* och andra participkonstruktioner, preposition + infinitivfras), meningar med vänstertyngd (t.ex. s. 16), avancerade bisatskonstruktioner (koncessivt *si*, s. 42), verb i konjunktiv (t.ex. s. 105), konditionalis i modal användning (s. 82; jfr Pedersen m.fl. 1982 § 161.2), skriftspråkstempuset *passé simple* (t.ex. s. 10) och nominaliseringar istället för aktiva verb (t.ex. s. 13). Man ser därtill att de franska meningarna förlängs genom ett flitigt bruk av kolon (t.ex. s. 75). På lexikal nivå märks ett stort antal skriftspråkliga ord och uttryck som ett yngre barn förmodligen sällan kommer i kontakt med. En del av dessa sällsynta ord förklaras genom kontexten, men långt ifrån alla. Det sammantagna intrycket är att den franska texten är mycket genomtänkt och noggrant skriven, men troligen språkligt avancerad för ett franskt förskolebarn.

I jämförelse med den franska källtexten har den svenska måltexten en något större språklig koncentration. Många ordrika konstruktioner har på svenska dragits ihop och redundant information i vissa fall utelämnats, vilket resulterat i ett lägre ordantal i den svenska texten än i källtexten.³ Men framför allt utmärker sig den svenska översättningen av en tydlig och konsekvent genomförd förenkling på alla nivåer i texten. I viss utsträckning kan förstås förenklingen tillskrivas språkstrukturella och stilistiska skillnader mellan språken – franskan är ett mer nominalt språk (se t.ex. Eriksson 1997 s. 329) och avståndet mellan talspråk och skriftspråk är betydligt större än i svenskan – men förenklingen är så slående att den inte enbart kan tillskrivas generella olikheter mellan språken.

En annan skillnad mellan textversionerna är att meningarna i den franska texten är betydligt längre: i genomsnitt 13,8 franska mot 10,6 svenska ord/grafisk mening.⁴ Det är givetvis problematiskt att jämföra meningslängd i texter skrivna på olika språk, bland annat genom att franskan använder fler satsförkortningar och att det inte är självklart var ordgränserna går vid en kontrastiv jämförelse (jfr *la Tour Eiffel* och *Eiffeltornet*), men ett tydligt bevis på att den genomsnittliga grafiska meningslängden faktiskt är kortare i den svenska översättningen är att översättaren på många ställen delat upp de

³ Om ordantal och språklig koncentration vid översättning från franska, se Mossberg 2015 (s. 10).

⁴ Beräkning med hjälp av lixräknare (lix.se) av genomsnittlig meningslängd på 25 sidor (ca 15 % av hela texten) vilka valts ut med regelbundet intervall i den franska och svenska texten.

franska meningarna i flera grafiska meningar, samtidigt som det omvända – att meningar slås ihop – är sällsynt. Men framför allt har den svenska översättaren ofta kombinerat meningsuppdelning med andra tekniker som gör den svenska texten mer lättläst. Flera av dessa tekniker kan studeras i följande passage:

(3) Comment ils faisaient pour tuer des énormes mammouths ?

Plutôt que de risquer leur vie en attaquant ces gigantesques animaux qui vivaient en troupeaux, ils ont eu l'idée de creuser des pièges : de grands trous dans le sol qu'ils cachaient avec des branches. Dès qu'un mammoth tombait dans ce piège, des hommes armés de pieux et de grosses pierres se précipitaient pour le tuer.

[Hur gjorde de för att döda enorma mammutar?

Hellre än att riskera sina liv genom att attackera dessa gigantiska djur som levde i flockar, fick de idén att gräva fällor: stora hål i marken som de dolde med grenar. Så snart en mammut föll i denna fälla, rusade män beväpnade med spetsade pålar och stora stenar fram för att döda den.]

Hur kunde de döda en stor mammut?

Mammutar var jättestora djur som levde i flockar. Att jaga dem var livsfarligt. I stället gjorde man fällor. Man grävde en grop och täckte den med grenar. När en mammut ramlade i gropen rusade människorna fram och slog ihjäl den med käppar och stenar. (Frågeboken s. 10)

Här ser man först och främst att den svenska frågan är något kortare och mer rakt på sak, och därmed förmodligen lättare att uppfatta och minnas. På franska är det vanligt att syfta på ord inne i en rubrik när man skriver, och en konsekvens av det är att det franska barnet i detta fall måste hålla kvar frågans ordalydelse i minnet och inse att *ces gigantesques animaux* är en varierad upprepning av frågans *énormes mammouths*. Det svenska svaret inleds, som så ofta annars, av en kort kärnmening som upprepar huvudreferenten och sammanfattar bakgrundsinformationen: »Mammutar var jättestora djur som levde i flockar.» De fyra därpå följande svenska meningarna är jämförelsevis korta, med en varierad men enkel syntax. Här finns inga spår av de två franska meningarnas vänstertyngd (16 respektive 17 ord före huvudsatsens finita verb) och tunga *gérondif*-inskott ('genom att attackera dessa gigantiska djur som levde i flockar'). Vidare framhävs det lite ovanliga ordet *piège* 'fälla' på svenska genom att det hamnat i en kort huvudsats (»I stället gjorde man fällor.»), samtidigt som förklaringen av ordet underlättas på svenska av att franskans nominalfras ('stora hål i marken som de dolde med grenar') omvandlats till en huvudsats med fortsättningskonstruktion (»Man grävde en grop och täckte den med grenar.»). Därtill ser man att den franska texten innehåller fler skriftspråkliga och ovanliga ord än den svenska, såväl innehållsord (t.ex. *gi-*

gantesques 'gigantiska' och *pieux* 'pålar') som funktionsord (*plutôt que* 'hellre än att' och *dès que* 'så snart som'). Även om ett ord som *gigantesques* förmodligen kan förstås av sammanhanget och av synonymen *énormes* är det ett adjektiv som är mindre frekvent än den svenska översättarens val, *jättestora*, som kan sägas ingå i alla svenska förskolebarns vokabulär. Sammanfattningsvis kan man alltså säga att den franska textens meningslängd, vänstertyngd, inskott, utbyggda nominalfraser, varierade referensbindning och skriftspråkliga ordval gör att källtexten ställer betydligt högre språkliga krav på mottagaren än den svenska översättningen.

Den språkliga förenklingen blir också tydlig när den svenska översättaren framhäver kronologin och andra logiska samband genom omstuvningar av satsinnehållet eller korta förtydliganden, ofta i kombination:

(4) Après avoir enterré ses œufs dans un nid creusé dans du sable, la femelle crocodile monte férocement la garde jusqu'à leur éclosion. Trois mois plus tard, dès qu'ils sortent de leurs coquilles, les bébés crocodiles poussent de petits cris, ce qui prévient leur mère qu'il faut les déterrer ! Ils sont tout petits et très vulnérables : leur maman va les prendre délicatement dans son énorme gueule pour les emmener faire trempette dans la rivière.

[Efter att ha begravt sina ägg i ett bo utgrävt i sanden ställer sig krokodilhonan blodtörstigt på vakt fram till deras kläckning. Tre månader senare, så snart de kommer ut ur sina äggskal, utstöter krokodilbebisarna små skrik, vilket talar om för deras mamma att de ska grävas fram! De är mycket små och väldigt sårbara: deras mamma tar dem försiktigt i sin enorma käft för att ta med dem på ett dopp i floden.]

Krokodilhonan lägger ägg i en grop, täcker äggen med sand och bevakar stället noga. Tre månader senare kläcks äggen och ungarna tar sig ut. De ligger i gropen och gnyr tills honan hör dem och gräver fram dem ur sanden. Ungarna är mycket små och sårbara. Mamman vaktar dem, ger dem mat och bär dem till vattnet i sin långa käft, så att de kan lära sig simma. (Frågeboken s. 86)

Här har översättaren kronologiskt och parataktiskt radat de finita verben i den första meningen efter varandra (»lägger ägg», »täcker äggen», »bevakar»), istället för att som i den franska källtexten situera texten vid en viss dramatisk tidpunkt (när krokodilhonan ställer sig på vakt) mittemellan två underordnade tidpunkter: gömmandet av äggen (vilket i sin tur föregås av utgrävningen av boet) å ena sidan och äggkläckningen å andra sidan. För att ytterligare framhäva kronologin nämner inte den svenska texten äggkläckningen förrän den verkligen inträffar tre månader senare. Härigenom undviks också den starka vänstertyngden i de två första franska meningarna. I nästa mening underlättar expliciteringen i den svenska meningen (»de ligger i gropen») förståelsen yt-

terligare, och även senare är den svenska texten mer explicit eftersom den preciserar vad som händer efter kläckningen (»Mamman vaktar dem, ger dem mat och bär dem») och förklarar vad de sårbara ungarna har i vattnet att göra (»så att de kan lära sig simma»). En annan typ av skillnad värd att nämnas är att den franska källtexten här frångår faktagenrens sakliga och objektiva stil och tillskriver krokodilerna ett antal förmänskligande drag (*féroce*ment 'blodtörstigt', *bébés* 'bebisar', *poussent de petits cris* 'upplåter små skrik', *délicatement* 'varsamt', *faire trempette* 'ge ett snabbt dopp'). Några motsvarande »idylliserande» inslag kan inte skönjas i den svenska texten, utan den behåller rakt igenom sin sakliga ton.

På lexikal nivå märker man att de franska källtextförfattarna generellt har bemödat sig om att hålla nere antalet facktermer och förklara dem som används (t.ex. på s. 8: *les géologues, qui étudient les roches du sous-sol de la Terre* 'geologerna som studerar jordens berggrund'). Den svenska översättaren har använt samma strategi, och till och med gått ett steg längre vid ett par tillfällen och strukit facktermer. Men även om de nya facktermerna introduceras i den franska källtexten kan det ändå vara svårt att uppfatta dem genom att de ofta är en del av en längre mening eller hamnar i en position i meningen som gör dem svåra att uppfatta. Exempelvis är det vanligt att nya facktermer inleder en mening och förklaras i efterhand, eller placeras i en apposition, en satsförkortning eller i ett annat underordnat satsled. Påfallande ofta har dessa passager omarbetats i den svenska texten. I (5) presenteras exempelvis ett antal okända däggdjur under rubriken »Varför heter det däggdjur?» I den franska texten hamnar namnen på de nya däggdjuren initialt i det som brukar vara temaposition (*La baleine bleue* 'Blåvalen') respektive medialt i ett efterställt prepositionsattribut (*de l'ornithorynque* [...] 'med näbbdjuret [...]'). medan den svenska texten börjar med att knyta an till det redan kända begreppet *däggdjur* och först därefter specificerar de nya orden, i detta fall *näbbdjur* och *blåval*, i korta och separata meningar inledda av en presenteringskonstruktion:

(5) À quoi on reconnaît un mammifère ?

La femelle mammifère a des mamelles qui lui servent à nourrir ses petits avec son lait. C'est le cas du chien [...].

Mais c'est aussi le cas, et c'est bien plus curieux, de l'ornithorynque qui vit en Australie et qui est l'un des rares mammifères à pondre des œufs et à les couvrir.

La baleine bleue est le plus gros mammifère du monde et elle vit dans la mer !

[Hur känner man igen ett däggdjur?

Däggdjurshonan har bröstvårtor för att kunna mata sina ungar med sin mjölk. Det är fallet med hunden (...).

Men det är också fallet, och det är mycket märkligare, med näbbdjuret som le-

ver i Australien och som är ett av de sällsynta däggdjur som lägger ägg och ruvar dem.

Blåvalen är det största däggdjuret i världen och den bor i havet!]

Varför heter det däggdjur?

Hos däggdjur har honan bröstvårtor för att kunna mata ungarna genom att låta dem dia – eller dägga som man sa förr. Så är det med hundar [...].

Men det finns faktiskt några få däggdjur som lägger ägg och ligger och ruvar på dem. Ett av dem är näbbdjuret i Australien.

Världens största däggdjur lever i havet. Det är blåvalen. (Frågeboken s. 83)

Men den största lexikala utmaningen i den franska texten ligger i att det finns ett stort antal allmänord som är sällsynta i talspråk eller som förekommer i andra betydelser i det mer vardagliga språket. Många av dessa ord är tillika abstrakta och har en betydelse som är svår att ringa in. Ett sådant ord är verbet *pouvoir* 'kunna', som är ett mycket vanligt modalt hjälpverb men som i källtexten även förekommer som ett närbesläktat substantiv med den mer abstrakta betydelsen 'makt' (s. 25). Den svenska översättaren är förhållandevis återhållsam med ovanliga och abstrakta ord och tar hjälp av olika tekniker för att mottagaranpassa texten. I nedanstående passager, där de ganska avancerade franska orden är understrukna, används exempelvis enklare och mer frekventa ekvivalenter (6)–(7), exemplifiering (8) och utelämnning av abstrakta ord (9) i den svenska texten:

(6) [...] dormant à la belle étoile [...].

[sovande under den vackra stjärnan (d.v.s. under bar himmel)]

De sov utomhus [...]. (Frågeboken s. 11)

(7) [...] la crevette, qui a une carapace articulée.

[räkan som har ett ledat skal]

[...] ett mjukare och rörligt skal som räkorna. (Frågeboken s. 82)

(8) Puis ils ont appris à tailler des pierres, le silex, en forme de lames.

[Sedan lärde de sig att hugga sten, flinta, till vassa blad.]

Sedan lärde de sig att hugga hård flinta till vassa knivar och spjutspetsar. (Frågeboken s. 11)

(9) Puis ils se sont mis à construire des huttes, et enfin à se regrouper en villages pour s'organiser et se sentir moins vulnérables.

[Sedan började de att bygga hyddor, och slutligen att gruppera sig i byar för att organisera sig och känna sig mindre sårbara.]

Så småningom kom man på att bygga hyddor, och bo ihop i byar för bättre skydd.
(Frågeboken s. 11)

Den lexikala förenklingen innebär dock inte att den svenska texten håller en låg stilnivå eller låter informell. Det är snarare tvärtom – den svenska översättningen kännetecknas genomgående av en jämn och neutral skriftspråklig stil. De fåtaliga inslag av familjärt språk som dyker upp i översättningen förekommer ofta i andra svenska faktaböcker (*fixa* s. 122, *funka* s. 39, *kolla* s. 29, *jättestor* s. 53) och kan sägas fungera som signalord som förstärker textens genretillhörighet.

Sammanfattningsvis har alltså den svenska översättaren gjort konsekventa och genomgripande förenklingar av språket vid överföringen av den franska texten. Det mesta av informationen i källtexten finns kvar i den svenska texten, men mottagaranpassningen är långtgående på alla nivåer. Ytterligare en indikation på den språkliga förenklingen får man om man jämför texternas lixvärde. Då hamnar den svenska måltexten på 27, i nivå med mycket lättlästa böcker eller barnböcker, medan den franska källtexten ligger på 39, det vill säga på ungefär samma nivå som svensk skönlitteratur för vuxna. En egen miniundersökning av hur lixvärdet förhåller sig mellan fransk källtext och svensk måltext (utdrag ur tre romaner, varav två översatta av olika översättare) visar att lixvärdet brukar sjunka cirka 5–8 steg vid översättning till svenska. Men 12 steg, som i detta fall, får betecknas som anmärkningsvärt. Den kontrastiva jämförelsen tyder därför på att det finns betydande skillnader i den språkliga socialisationen av franska och svenska barn. I detta fall får de franska förskolebarnen möta avancerade skriftspråkliga mönster och vänjer sig på så sätt vid att det krävs arbete och tålamod för att erövra skriftspråket. De svenska barnen får i enlighet med marknadsföringen på den svenska bokens baksida möta »enkla texter» och »spännande fakta» i lättsmält form, där den språkliga utformningen i betydligt mindre utsträckning står i vägen för förståelsen av ämnesinnehållet. Därmed får de inte samma tidiga träning i skriftspråkliga textmönster (jfr Alvstad 2019 s. 163).

4.3 Interpersonell struktur

I avsnitt 1 hävdade jag att en av de viktigaste faktorerna för att en faktatext ska fungera är att den skapar intresse och engagemang. Ett sätt att uppnå detta är att upprätta en dialog med läsaren, ett interpersonellt samspel. Som vi ska se nedan utformas detta samspel delvis olika i den franska och den svenska texten.

Den mest genomgripande interpersonella skillnaden mellan textversionerna är utformningen av fråga–svarsekvenserna. I den franska texten har frågorna en avsevärt mer talspråklig prägel än de skriftspråkliga och välformulerade svaren. På så sätt skapas en illusion av en dialog mellan en talspråklig barnröst och en vältalig vuxenröst. På franska signaleras denna stilistiska skillnad framför allt genom ordföljden i frågorna. I skriftspråk och formellt talspråk brukas nämligen normalt inversion (verb–subjekt) i franska frågor, men här förekommer mestadels rak ordföljd, den grammatiska konstruktion som är utmärkande för talspråk och informellt skriftspråk (se t.ex. Pedersen m.fl. 1982 § 29). Därutöver innehåller de franska frågorna en del talspråkliga vändningar, som *Comment ils faisaient pour [...] 'Hur gjorde de för att [...]'* (s. 10). Någon motsvarande interpersonell skillnad mellan fråga och svar finner man inte i den svenska översättningen utan där befinner sig frågeställaren och ämnesexperten på samma språkliga nivå. Eftersom barnet i första hand identifierar sig med frågeställaren blir effekten att man uppfattar dialogen, och i förlängningen läsartilltalet, som mer jämbördig i den svenska texten.

En annan sak som förstärker det ojämlika tilltalet i den franska källtexten är att frågeställaren ibland kan uppfattas som naiv och okunnig. Detta källtextdrag har i de allra flesta fall neutraliserats i den svenska översättningen. Vid ett tillfälle (10) går det så långt att barnröstens naivitet irriterar vuxenrösten i den franska texten. När barnrösten underförstår att simmare kan klara sig utan att andas utropar vuxenrösten lite mästrande att simmare visst andas och låter sitt svar följas av en mycket elegant formulerad förklaring, inledd av ett koncessivt *si* (i betydelsen 'även om') och med ett tungt inskott i form av en så kallad *gérondif*-konstruktion (*en bloquant leur respiration [...]*):

(10) Comment font les nageurs pour nager sans respirer ?

Mais ils respirent ! S'ils gardent le plus souvent la tête dans l'eau, en bloquant leur respiration pour ne pas se ralentir, ils sortent régulièrement un peu leur visage de l'eau pour prendre une grande inspiration par la bouche.

[Hur gör simmarna för att simma utan att andas?

Men de andas! (Även) om de oftast behåller huvudet under vattnet genom att blockera sin andning för att inte sakta in lyfter de regelbundet ansiktet lite grann ur vattnet för att ta ett djupt andetag genom munnen.]

Kan man simma under vatten utan att andas?

Nej, inte särskilt länge. Det kan ibland se ut som om simmare glider fram under vattnet oavbrutet, men då och då sticker de snabbt upp ansiktet ovanför ytan och tar ett djupt andetag. (Frågeboken s. 42)

Här kan vi se hur den svenska översättningen istället inbjuder till en eftertänksam dialog med barnet. Svaret är inte alls lika tvärsäkert (»inte särskilt länge»). Snarare möts barnrösten och vuxenrösten på halva vägen genom att vuxenrösten medger att det ibland kan se så ut. Den här typen av anpassning av tilltalet i den svenska texten skulle kunna vara ett exempel på vad Sanders (2018) kallar för *critical engagement*, det vill säga ett ställe i texten som uppmuntrar till kritiskt tänkande och dialog. I detta fall kan man säga att barnet lockas till att fundera över hur länge man egentligen kan hålla andan och huruvida det kan finnas en skillnad mellan vad man tror sig se (»kan ibland se ut som») och vad som egentligen händer.

Trots källtextens tvärsäkra vuxenröst finns det ytterligare ett par ställen där den svenska översättningen visar osäkerhet och ger tillfälle till *critical engagement* genom en friare översättning. Jämför till exempel källtext och måltext i den allra sista meningen i boken:

(11) [...] ou à remorquer jusqu'à ces pays des icebergs, pour y faire fondre leur glace polaire, mais c'est une idée folle !

[(...) eller att frakta isberg till de här länderna för att smälta polarisen där, men det är en tokig idé!]

Det finns faktiskt också en idé om att frakta isberg söderut för att smälta ner dem ... (Frågeboken s. 157)

Här låter inte den franska källtexten barnet få fundera själv över den originella idén att frakta isberg till länder med vattenbrist utan utropar genast att försöket är dömt att misslyckas. I den svenska texten inbjuder de tre punkterna istället till dialog och kritiskt tänkande: Skulle idén kunna fungera? Och om inte den lösningen fungerar, kanske barnet kan komma på någon annan? Ett liknande exempel är följande passage, där den franska källtexten för en gångs skull frångår sin tvärsäkerhet och tillåter sig att spekulera om framtiden ('Hur kommer man att leva om tusen år?'):

(12) Comment on vivra dans mille ans ?

C'est impossible à dire ! Mille ans, c'est très, très loin: on ne peut même pas prévoir si les hommes vivront encore sur Terre ! [...] On peut s'amuser à imaginer des choses, mais c'est de la pure science-fiction... Dans mille ans, on habitera peut-être dans des villes au fond des océans ? Le week-end, on ira faire une petite balade en famille dans l'espace ?

[Hur kommer man att leva om tusen år?

Det är omöjligt att säga! Tusen år är mycket, mycket lång tid: man kan inte ens veta om det fortfarande lever människor på jorden! (...) Man kan roa sig med att fantisera om saker, men det är ren science fiction ... Om tusen år kommer man

kanske att bo i städer på havets botten? På helgen kanske man gör en liten familjeutflykt i rymden?]

Hur kommer människor att leva om tusen år?

Ingen kan veta hur världen ser ut om tusen år. Det är väldigt lång tid. Vi vet inte ens om människan finns kvar på jorden då. [...] Men att fantisera om hur det kanske är här i världen om tusen år kan vara spännande ändå ... Kanske bor många människor då i städer på havets botten? På helgen kopplar familjen kanske av med en utflykt ut i rymden? (Frågeboken s. 151)

Trots den inledande frågan och hypoteserna ser vi här hur det franska utropet (*C'est impossible à dire !*), följt av påståendet att alla spekulationer om framtiden är ren science fiction, effektivt förhindrar möjligheterna till dialog. Den svenska texten är mer lågmäld (»Ingen kan veta hur världen ser ut om tusen år») och mer positivt inställd till fantiserande (»kan vara spännande ändå ... »). Bara genom den här lilla justeringen kan man säga att den svenska översättningen har större potential att locka fram *critical engagement* än den franska.

En sista viktig interpersonell skillnad mellan de båda textversionerna är att den franska källtexten innehåller avsevärt fler utropstecken. I de flesta fall har dessa utropstecken en expressiv funktion och verkar användas för att skapa fascination och engagemang hos den franska läsaren, inte sällan i kombination med ett känslösamt ordval eller en retorisk stilfigur. För en svensk läsare skulle nog många av dessa utrop framstå som omotiverade, så merparten av utropstecknen har försvunnit i den svenska översättningen. Detta gör att den svenska texten framstår som mer saklig, lågmäld och återhållen. Skillnaden i tonläge kan studeras i följande exempel:

(13) Ils voyagent à dos de dromadaire, un animal qui peut rester neuf jours sans boire !

[De färdas på ryggen av dromedarer, ett djur som kan klara sig nio dagar utan att dricka!]

De färdas på dromedarer, ett tåligt djur som klarar nio dagar utan vatten. (Frågeboken s. 77)

Den slutsats man kan dra om de interpersonella skillnaderna är att den svenska översättaren har gjort små men konsekventa anpassningar. Registerskillnaderna mellan frågeställaren och expertrösten (framför allt icke-inversion av subjekt–predikat i frågeformuleringarna) har antagligen försvunnit av bara farten, eftersom svenskan inte kan åstadkomma en motsvarande stilistisk variation, men de andra förändringarna av tilltalet och tonläget visar att översättaren har varit lyhörd och ansträngt sig för att uppnå ett mer jämlikt tilltal och en mer

saklig ton, i enlighet med svenska förväntningar. Översättaren har dessutom vid ett par tillfällen tagit vara på textens ingångar till *critical engagement*. På så sätt får det svenska barnet fler tillfällen än det franska att ta ställning till textens innehåll och komma med egna funderingar. Dessa avvikelser mellan källtext och måltext tyder på att det finns olikheter i det språkliga samspelet mellan vuxna och barn i den franska och den svenska kulturen.

4.4 Innehållslig struktur

Det har ofta påpekats att barnböcker tenderar att vara ideologiskt och kulturellt vinklade (t.ex. Nikolajeva 1997 s. 11), och det är något man även kan säga om *Stora frågeboken*. I den franska källtexten finns det nog inte ett enda uppslag där inte en västerländsk eller fransk kultursyn lyser igenom, antingen på ett explicit sätt genom bildmaterialet eller en direkt hänvisning i texten till europeiska eller franska företeelser, eller också på ett mer subtilt sätt genom faktaturvalet och det perspektiv som texten lägger på ämnet. Den svenska översättaren har varit uppmärksam på denna kulturella och ideologiska vinkling och i många fall valt att anpassa texten efter svenska förhållanden och svensk ideologi.

För det första förekommer det anpassningar och omskrivningar i den svenska översättningen när det finns sakliga och objektiva skillnader mellan Frankrike och Sverige. Uppenbara tillfällen är då landet Frankrike tas som referenspunkt i källtexten. I dessa avsnitt skrivs texten om helt så att Sverige blir referenspunkt i översättningen (se även faktarutorna s. 77, 153):

(14) Les frontières sont décidées par les hommes [...]. La France, par exemple, est séparée de l'Espagne par les Pyrénées, une chaîne de montagnes, et de l'Angleterre par une mer, la Manche.

[Gränserna bestäms av människor (...). Frankrike skiljs till exempel från Spanien av Pyrenéerna, en bergskedja, och från England av ett hav, Engelska kanalen.]

Många gränser har bestämts och ritats upp på kartan av människor [...]. Till exempel är det fjällkedjor som skiljer Sverige från Norge, gränsen mot Finland följer en älv, och mot Danmark går gränsen i Öresund. (Frågeboken s. 74)

Omskrivningarna är särskilt omfattande i de avsnitt som gäller fransk historia. Då kan exempelvis namn utelämnas (t.ex. Napoleon, s. 18), och en faktaruta om Frankrikes Solkung, Ludvig XIV, kan istället komma att handla om Sveriges Karl XIII och Karl XIV Johan (s. 25). Ett avsnitt om Frankrikes Karl den store, som traditionellt brukar sägas ha grundat de franska skolorna,

har omarbetats helt så att det handlar om medeltiden i Europa och svenskt skolväsende:

(15) C'est vrai que Charlemagne a inventé l'école ?

[...] Mais Charlemagne a décidé de faire venir des savants dans son palais pour y enseigner leurs connaissances. C'était une sorte d'école !

[Är det sant att Karl den store uppfann skolan?

(...) Men Karl den store beslöt att låta vetenskapsmän komma till sitt palats för att undervisa om sina kunskaper. Det var en sorts skola!]

Fanns det skolor redan på medeltiden?

[...] Men så småningom förstod man i fler och fler länder hur viktigt det är med kunskap, så kungarna lät kyrkans munkar starta skolor. Fast bara för pojkar. Den äldsta skolan i Sverige grundades i Lund 1085. (Frågeboken s. 46)

Andra exempel på områden där faktaupplysningar anpassats till svenska förhållanden rör sådant som monarkin förr och nu (s. 24–25), mat och måltider (s. 38, 110–111), sjukvård (s. 29, 32), lekar (s. 44) och filmfigurer som är mer kända i Frankrike (s. 51).

Men det är de mer subtila ideologiska avvikelserna som är de mest intressanta eftersom de ger en fingervisning om vilka skillnader som kan finnas i socialiseringen av franska och svenska barn. De största och mest konsekvent genomförda anpassningarna hittas i passager som hänför sig till följande områden:

- miljöfrågor
- auktoriteter
- känsliga (tabubelagda) ämnen
- skola och lärande
- kön och genus.

Vad gäller miljö kan man konstatera att det vid ett par tillfällen skett en glidning i den svenska översättningen så att miljöaspekterna framhävs mer (t.ex. s. 53). På s. 150 är miljöproblemen inte heller enbart en fråga för forskarna, som i den franska texten, utan allas angelägenhet. Synen på forskarnas betydelse för lösningen av miljöproblemen kan i sin tur kopplas till den franska synen på auktoriteter. I den franska texten framhävs ofta de insatser som forskare, upptäcktsresande och ämnesexperter gör, medan den svenska översättningen tenderar att tona ner experternas betydelse (t.ex. s. 72, 151, 154). På s. 63 står det exempelvis i den franska texten att forskarna försökt borra så långt ner i marken som möjligt, medan det i den svenska bara står att »man

har försökt borra». En konsekvens av detta är att den svenska översättningen framstår som mindre auktoritetsbunden, men det leder också till att det svenska barnet får färre möjligheter än det franska att lära sig mer om hur forskare arbetar och hur ny kunskap växer fram (jfr Zarnowski & Turkel 2013).

Ett tredje område där den franska och den svenska texten skiljer sig åt är synen på hur man ska skriva om känsliga ämnen, som smuts, kroppsfunktioner, människokroppen och sexualitet. Klingberg (1986 kap. 5) skriver att det förr var vanligt med *purification* (ung. 'rensning') vid översättning av skönlitterära barnböcker. Med det menar han att översättaren tenderade att utelämna eller tona ned beskrivningar av sådant som var känsligt eller tabubelagt i målspråkskulturen. I det här fallet skulle man kunna tala om en omvänd process. Så fort känsliga ämnen kommer på tal framstår den franska källtexten som mer distanserad, abstrakt och vetenskaplig än den svenska, som istället tenderar att bli mer explicit, konkret och vardaglig, som i följande exempel:

(16) Comment c'est possible d'avoir de l'air dans le ventre ?

[...] Pour se sentir mieux, il faut faire sortir cet air, en faisant un rot ou un pet, mais le plus discrètement possible !

[Hur är det möjligt att ha luft i magen?

(...) För att känna sig bättre är det nödvändigt att få ut den här luften genom att rapa eller släppa sig men så diskret som möjligt!]

Varför måste man prutta ibland?

[...] Den måste ut ibland om man inte ska få ont i magen. Då pruttar man. (Frågeboken s. 41)

(17) D'où vient la poussière ?

[...] On peut la voir dans l'air quand elle est éclairée par le soleil. Petit à petit, elle se dépose sur les meubles et le sol de la maison.

[Varifrån kommer dammet?

(...) Man kan se det i luften när det är upplyst av solen. Lite i taget lägger det sig på möblerna och golvet i huset.]

Varför blir det dammig?

[...] När solen skiner ser man tydligt hur dammet virvlar i luften. Ibland samlas det på golvet i tussar, som brukar kallas dammråttor. (Frågeboken s. 121)

I (16) har exempelvis den pedagogiska pekpinen ('så diskret som möjligt!') helt försvunnit i den svenska översättningen, där det istället obekymrat konstateras att luften måste ut för att man inte ska få ont i magen. I (17) är det istället

det ovanliga verbet (*se déposer*) i den franska texten som sticker ut. Det kan jämföras med svenskans konkreta och alldagliga *tussar* och *dammrättor*.

Ett annat område där avvikelserna mellan källtext och måltext avslöjar kulturella olikheter är framställningen av skola och lärande. I den franska texten betonas att det är mycket viktigt för ett barn att utveckla sin intelligens, vilket i en svensk kulturkontext skulle kunna uppfattas som en snäv och instrumentell syn på barns lärande. Den svenska texten ger istället en bredare (»klokare och lär sig förstå världen») och mer lekfull förklaring till varför lek behövs (»leken är inte bara på lek»):

(18) Le jeu permet à un bébé de développer son intelligence, c'est donc très important pour lui de jouer.

[Leken hjälper en bebis att utveckla sin intelligens, det är därför mycket viktigt för den att leka.]

På det sättet blir barnet klokare och lär sig förstå världen. Så leken är inte bara på lek. (Frågeboken s. 44)

När skolan beskrivs står det i den franska texten att skolan behövs för att man ska lära sig att leva med andra, medan den svenska översättningen poängterar att man måste lära sig umgås i grupp och samarbeta (s. 46). Källtexten speglar också den franska skolans betoning på matematikkunskaper och hårt arbete, något som mildras i den svenska översättningen som istället framhäver att det är viktigt att alla försöker »hänga med» (s. 47).

Men den mest genomgripande perspektivförskjutningen mellan den franska och den svenska texten gäller synen på könsroller och genus. Eftersom franskan skiljer på maskulina och feminina substantiv (fr. *il/elle* 'han'/'hon' istället för 'den'/'det') och det i allmänhet är nödvändigt att precisera könstillhörighet vid yrkestitlar, framhävs ofta könsskillnader i den franska texten. Här har den svenske översättaren varit extra vaksam. När den franska texten talar om kvinnliga konstnärer och dansare och manliga forskare och konstnärer förhåller sig den svenska texten neutral, antingen genom att välja könsneutrala yrkesbeteckningar (*dansare, isdansare* s. 54) eller genom att göra större ingrepp i texten, som i (19):

(19) Comment on devient un peintre célèbre ?

[...] On parle de lui, il n'est plus un inconnu. Peut-être que dans quelques années, il deviendra célèbre.

[Hur blir man en berömd målare?

(...) Man talar om honom, han är inte längre okänd. Om några år kanske han kommer att bli känd.]

Hur blir man en berömd målare?

[...] Om många människor gillar tavlorna för att de är vackra [...] kanske de köper dem. Efter ett tag kanske konstnären blir känd. (Frågeboken s. 58)

Det manliga perspektivet blir vidare tydligt i de franska historieber beskrivningarna, där de omnämnda personerna i huvudsak är män och där kvinnor osynliggörs. Den svenske översättaren har löst problemet genom att då och då lägga till kvinnliga aktörer utan motsvarighet i den franska texten (t.ex. s. 22, 24–25). Allra tydligast märks dock perspektivförskjutningen i följande fråga–svarsekvens:

(20) Pourquoi les filles et les garçons ne jouent pas aux mêmes jeux ?

Les enfants aiment bien jouer avec des jouets qui imitent les gestes de leurs parents : le garage et le foot comme papa pour les garçons, la dinette comme maman pour les filles. Même s'il y a beaucoup de mamans qui conduisent et des papas qui font très bien la cuisine, un papa et une maman donnent rarement une voiture à leur fille et une dinette à leur fils.

[Varför leker inte flickor och pojkar samma lekar?

Barn tycker om att leka med leksaker som härmar föräldrarnas aktiviteter: garage och fotboll som pappa för pojkarna, leksaksservis som mamma för flickorna. Även om det finns många mammor som kör bil och pappor som är mycket duktiga på att laga mat ger en pappa och en mamma sällan en bil till sin dotter och en leksaksservis till sin son.]

Dockor för flickor och bollar för pojkar?

Barn härmar det som vuxna gör. Förr lagade oftast mammorna all mat och tog hand om barnen, medan papporna körde bilen och gick på fotboll. Då lekte flickor med dockor och leksaksspisar, och pojkar med leksaksbilar och bollar. Idag är det annorlunda – pappor lagar mat och mammor kör bil. Och flickor spelar fotboll och pojkar leker att de lagar mat. (Frågeboken s. 45)

Här kan vi se att översättaren har utgått från samma situation (pojkars och flickors lek) och ekvivalenta begrepp (t.ex. *leksaker, fotboll, laga mat, köra bil*) men ändrat perspektiv och argumentation. Den franska källtexten utgår från att pappor och mammor har olika roller i familjen, även om de undantagsvis kan byta roller med varandra, och underförstår att vi är fast i det traditionella könsrollsmönstret utan hopp om förändring. Den svenska översättningen lägger istället vikt vid att den gamla könsrollsfördelningen är förlegad («Idag är det annorlunda») och att vi själva har makt att förändra och inta de roller vi vill. En annan viktig aspekt är att den svenska översättningen uppmuntrar till en kritisk dialog om ämnet genom den lite tillspetsade frågan: »Dockor för flickor och bollar för pojkar?» På så sätt skapar översättaren ytterligare ett tillfälle till *critical engagement*.

För att sammanfatta har den innehållsliga analysen visat att de båda textversionerna behandlar exakt samma stoff, men att den svenska texten på flera ställen anpassats för att ligga mer i linje med ett svenskt perspektiv på världen. Förutom att typiskt franska företeelser hämtade från fransk historia, geografi och kultur bytts ut mot svenska företeelser präglas översättningen av en betydande ideologisk anpassning. Denna anpassning kan tolkas som en direkt spegling av skillnader i hur franska och svenska barn socialiseras.

5 Slutord

Det är förstås vanskligt att dra några generella slutsatser av granskningen av en enda översättning. Bokkategorin faktaböcker för barn i svensk översättning spannar över ett brett fält och vänder sig till vitt skilda åldrar. Dessutom gäller den här undersökningen endast ett språkpar, översättning från franska till svenska. Det är fullt möjligt att granskningen av exempelvis engelska faktaböcker i svensk språkdräkt skulle ge ett annorlunda resultat. Men de resultat som diskuteras här är tydliga och kan därför ses som ett första steg i arbetet med att ge en bild av svensk översättning av faktaböcker för barn.

Först och främst har granskningen visat att den franska källtexten, till både innehåll och form, har överförts på ett förhållandevis funktionellt sätt. Att den franska källtexten har kunnat överföras så fritt utan hänsyn till författarnas stil och textens exakta innebörd tyder på att författare av faktaböcker för barn inte äger sin text på samma sätt som exempelvis skönlitterära högprestigeförfattare.

Som nämnts inledningsvis har många barnboksforskare betonat att det är av yttersta vikt att sätta barnet i centrum och mottagaranpassa texten till barnets nivå. Om texten inte når fram till den tilltänkta mottagaren har den helt förfelat sitt syfte. Men på frågan om hur detta ska gå till och hur långt en översättare ska gå i sin textuella, interpersonella och innehållsliga anpassning finns inget givet svar. Det beror helt på text och situation. I det här fallet presenteras innehållet på ett jämförelsevis avancerat sätt i den franska källtexten, så det är fullt möjligt att det var nödvändigt att »domesticera» texten för att skapa intresse och engagemang för den översatta texten (jfr Rhedin 2016).

Samtidigt kan man inte låta bli att undra om inte den svenska kulturen har något att lära av den franska inställningen till språklig socialisation och lärande. Den franska utgåvan har tryckts om vid åtminstone två tillfällen och översatts till flera olika språk. Det tyder på att den måste fungera väl i sin kul-

turkontext och uppskattas av sina läsare. Det stämmer till eftertanke. Hur kan det komma sig att franska förskolebarn kan klara så avancerade skriftspråkliga textmönster? Skulle inte svenska barn behöva fler utmaningar så att även de kan utveckla en högre skriftspråklig kompetens? Givetvis ska de språkliga kraven vara rimliga och åldersadekvata, men det franska exemplet visar att vi inte heller ska underskatta barns utvecklingspotential. Vad slutligen gäller de innehållsliga och ideologiska anpassningarna är det säkert så att de i många fall är önskvärda och i vissa fall nödvändiga, i synnerhet vad gäller synen på jämställdhet och andra kärnvärderingar i den svenska kulturen. Men om rätt tillfälle infinner sig kanske översättaren istället ska betona det främmande och utnyttja det som ett sätt att initiera en kritisk dialog om det svenska perspektivet på världen?

Litteratur

Primärlitteratur

- Cambournac, Laure & de Guibert, Françoise, 2004: *Mon premier Larousse des Comment ?* Paris: Larousse.
- Cambournac, Laure & de Guibert, Françoise, 2011: *Stora frågeboken*. Övers. av Niels Halkjær. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Sekundärlitteratur

- Alvstad, Cecilia, 2019: *Children's literature*. I: Kelly Washbourne & Ben Van Wyke (red.): *The Routledge Handbook of Literary Translation*. London: Routledge. S. 159–180.
- Bader, Barbara, 2011: *Nonfiction. What's really new and different – and what isn't*. I: *The Horn Book Magazine*. November/december. S. 41–46.
- Cambournac, Laure & de Guibert, Françoise, 2007: *Stora varförboken*. Övers. av Ann Lewenhaupt. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Cambournac, Laure & de Guibert, Françoise, 2013 [2003]: *Mon premier Larousse des Pourquoi ?* Paris: Larousse.
- Eriksson, Olof, 1997: *Språk i kontrast. En jämförande studie av svensk och fransk meningsstruktur*. Göteborg: Akademiförlaget.
- Fawcett, Peter & Munday, Jeremy, 2009: *Ideology*. I: Mona Baker & Gabriela Saldanha (red.): *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2 uppl. London: Routledge. S. 137–141.
- Ford, Danielle, J., 2011: *What makes a good space book?* I: *The Horn Book Magazine*. November/december. S. 28–33.
- Freeman, Evelyn B., 2005: *Informational books*. I: Bernice E. Cullinan & Diane Goetz Person (red.): *The Continuum Encyclopedia of Children's Literature*. New York: Continuum. S. 401–403.

- Giblin, James Cross, 2000: More than just the facts: A hundred years of children's non-fiction. I: *The Horn Book Magazine*. Juli/augusti. S. 413–424.
- Halliday, M. A. K. & Hasan, Ruqaiya, 1976: *Cohesion in English*. London: Longman.
- Hatim, Basil & Munday, Jeremy, 2004: *Translation: an advanced resource book*. Abingdon: Routledge.
- Hellspong, Lennart & Ledin, Per, 1997: *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Klingberg, Göte, 1986: Children's fiction in the hands of the translators. (*Studia Psychologica et Paedagogica. Series Altera LXXXII.*) Lund: Gleerups.
- Lathey, Gillian, 2016: *Translating children's literature*. London: Routledge.
- Libriskatalogen. Nationella bibliotekssystemet. Kungliga biblioteket. libris.kb.se [hämtad 12.3.2019].
- Lixräknare. lix.se [hämtad 11.3.2019].
- Lundquist, Lita, 2007: *Oversættelse. Problemer og strategier, set i tekstlingvistisk og pragmatisk perspektiv*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Läroplan för förskolan Lpfö 98 [ny, rev. utg.], 2019. Stockholm: Skolverket. www.skolverket.se/undervisning/forskolan/laoplan-for-forskolan/laoplan-lpfo-18-for-forskolan [hämtad 10.10.2019].
- Mallett, Margaret, 1999: *Young researchers. Informational reading and writing in the early and primary years*. London: Routledge.
- Mossberg, Mari, 2015: *Att beskriva översättarstilar. En analys av sex svenska översättningar av Madame Bovary*. Lunds universitet. Lund University Publications. lup.lub.lu.se/record/8253989 [hämtad 14.10.2019].
- Nikolajeva, Maria, 1997: *Introduction to the theory of children's literature*. 2 uppl. Tallinn: Tallinn Pedagogical University.
- Nikolajeva, Maria, 2017: *Barnbokens byggklossar*. 3 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Oittinen, Riitta, 2000: *Translating for children*. New York: Garland.
- O'Sullivan, Emer, 2005: *Comparative children's literature*. Övers. av Anthea Bell. Abingdon: Routledge.
- Pedersen, Jan, Spang-Hanssen, Ebbe & Vikner, Carl, 1982: *Fransk universitetsgrammatik*. Övers. o. bearb. av Olof Eriksson & Lars Lindvall. Göteborg: Esselte/Akademi-förlaget.
- Programme d'enseignement de l'école maternelle [Frankrikes läroplan för förskolan]. Bulletin Officiel Spécial, 2015. www.education.gouv.fr/cid87300/rentree-2015-le-nouveau-programme-de-l-ecole-maternelle.html [hämtad 10.10.2019].
- Ramage, Phyllis, 2006: *Information books. I: Jack D. Zipes (red.): The Oxford encyclopedia of children's literature. Volume 2*. Oxford: Oxford University Press.
- Rhedin, Ulla, 2016: *Mysig presentjakt. Men är örat riktat mot de franska barnen?* I: *Dagens Nyheter*, 3 januari.
- Roswall, Åsa & Westerberg Charlotta, 2006: *Barn läser faktaböcker. En studie om hur några barn använder och uppfattar faktaboken*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap. Borås: Bibliotekshögskolan i Borås. www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1310153/FULLTEXT01.pdf.
- Sanders, Joe Sutliff, 2018: *A literature of questions. Nonfiction for the critical child*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Stybe, Vibeke, 1981: Från Snövit till Snobben. Barnbokens ursprung och utveckling. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Svenska barnboksinstitutet, 2019: Bokprovning på Svenska barnboksinstitutet. En dokumentation. Årgång 2018: 27 mars–16 maj 2019. www.barnboksinstitutet.se/wp-content/uploads/2019/03/Dokumentation-2019.pdf [hämtad 1.4.2019].
- Warnqvist, Åsa, 2016: En marknad i förändring. Om utgivningen av barn- och ungdomslitteratur i Sverige 2001–2015. I: Gunnel Furuland, Andreas Hedberg, Jerry Määttä, Petra Söderlund & Åsa Warnqvist (red.): Spänning och nyfikenhet. Festskrift till Johan Svedjedal. Möklinta: Gidlunds. S. 428–443.
- Zarnowski, Myra & Turkel, Susan, 2013: How Nonfiction Reveals the Nature of Science. I: *Children's Literature in Education* 44(4). S. 295–310.

E-post

- Hahr, Sofia & Öhman, Suzanne, 2018. Re: Faktaböcker för barn. E-postmeddelande från Sofia Hahr och Suzanne Öhman, 12 mars.